

12. Уголовный процесс, криминалистика.

УДК 343.98.06

КРИМІНАЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОРИСЛИВО-НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ НЕПОВНОЛІТНІМИ

Олена ФЕДОСОВА, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

Розглянуто питання криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми. Проведено теоретичний аналіз поглядів науковців щодо поняття криміналістичної характеристики злочинів як наукової категорії. Визначено, що криміналістична характеристика злочину є важливою частиною окремої криміналістичної методики. Детально досліджено особливості її складових елементів, що мають не лише теоретичне, а й практичне значення у досудовому розслідуванні корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми.

Ключові слова: *криміналістична характеристика злочину, елементи криміналістичної характеристики, неповнолітні, корисливо-насильницькі злочини, спосіб, предмет посягання, особа неповнолітнього злочинця, сліди, обстановка вчинення злочину.*

FORENSIC CHARACTERISTICS OF LUCRATIVE AND VIOLENT CRIMES COMMITTED BY MINORS

Olena FEDOSOVA, PhD in law, senior scientific employee, chief research scientist of the Research Laboratory on the Problems of Counteracting Crimes, Kharkiv National University of Internal Affairs

SUMMARY

The author of the article has studied the issue of forensic characteristics of lucrative and violent crimes committed by minors. The author has carried out theoretical analysis of scholars'

points of view on the concept of forensic characteristics of crimes as a scientific category. It has been determined that forensic characteristic of a crime is an important part of a separate forensic methodology. The peculiarities of its constituent elements, which have both theoretical and also practical significance in the pre-trial investigation of lucrative and violent crimes committed by minors, have been researched in details.

Key words: *forensic characteristics of a crime, elements of forensic characteristics, minors, lucrative and violent crimes, method, object of attack, personality of a juvenile offender, traces, crime scene.*

Постановка проблеми. В умовах зростання загального рівня злочинності в Україні велику занепокоєність викликає тенденція збільшення частки корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми. Важливу роль у своєчасному їх виявленні, попередженні та розслідуванні відіграє належне оволодіння слідчими та оперативними підрозділами Національної поліції сучасних методик розслідування окремих видів злочинів. Основною складовою таких методик виступає криміналістична характеристика. Саме криміналістична характеристика злочинів, як наукова категорія криміналістики, являє собою систему відомостей щодо криміналістично-значущих ознак злочинів певного виду, відображає закономірні зв'язки між ними і слугує побудові та перевірці слідчих версій, а також є тією інформаційною базою, що сприяє ефективному розслідуванню злочинів, що вчиняються неповнолітніми.

Актуальність теми дослідження обумовлена тим, що необхідною передумовою організації швидкого, всебічного та об'єктивного проведення досудового розслідування кримінальних проваджень щодо неповнолітніх є належне знання слідчим криміналістичних характеристик цих злочинів. Однак, розробка практичних рекомендацій, пов'язаних з найбільш ефективним вирішенням важливих завдань досудового розслідування, ускладнена тією обставиною, що до теперішнього часу немає близькості наукових позицій, які пояснюють структуру і зміст криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми.

Стан дослідження. Криміналістична характеристика, як наукова категорія криміналістики, досліджувалась багатьма вченими-криміналістами, серед яких В.П. Бахін, Р. С. Белкін, П.Д. Біленчук, О.М. Васильєв, І.А. Возгрін, І.Ф. Герасимов, В.Г. Гончаренко, О. Н. Колесніченко, В. О. Коновалова, В.К. Лисиченко, В.А. Образцов, О.Р. Росинська, М.В. Салтевський, М.О. Селіванов, В.Г. Танасевич, В.В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько, Н. П. Яблоков та ін. У дослідженнях науковців було висвітлено різні погляди щодо змісту

та структури характеристики окремих видів злочинів. Однак, незважаючи на значний внесок вчених у розробку даної проблематики, вона залишається актуальною й досі.

Мета та завдання цієї статті полягає в аналізі поглядів вчених на криміналістичну характеристику злочинів як наукову категорію, а також визначенні особливостей структурних елементів криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми.

Виклад основного матеріалу. Поняття «криміналістична характеристика» як самостійна наукова категорія криміналістики в структурі окремої методики розслідування завдячує своїм виникненням О.Н. Колесніченку, в дисертаційному дослідженні якого було зазначено, що «розробка цієї наукової категорії сприяє вдосконаленню розслідування злочинів» [1, с. 14]. У подальшому, разом з В. О. Коноваловою, вони запропонували розглядати криміналістичну характеристику як систему відомостей (інформації) про криміналістично значущі ознаки злочинів даного виду, що відображає закономірні зв'язки між ними і сприяє побудові й перевірці слідчих версій у розслідуванні конкретних злочинів [2, с. 16]. Надалі це питання достатньо активно обговорювалось на сторінках наукових видань.

Значення криміналістичної характеристики злочинів більшість науковців слушно уявляє в тому, що вона є структурним елементом окремої методики розслідування злочинів, яка відіграє роль матриці, що накладається на конкретний випадок і дозволяє побудувати його імовірну модель [3, с. 293].

Загальними ознаками криміналістичних характеристик, на яких науковці акцентують увагу, є: а) сукупність узагальненої інформації про ознаки певного виду злочинів; б) установлення і врахування закономірностей між такими ознаками; в) призначення для використання в розслідуванні певних видів злочинів [4].

Важливо також звернути увагу на дискусійність питання щодо структури криміналістичних характеристик злочинів. У науковій літературі висловлено чимало думок з приводу можливих елементів криміналістичної характеристики [5, с. 361-365]. Зокрема, одні автори намагаються дати розширений перелік [6, с. 5], а інші – обмежитись тільки основними – предмет, способи і сліди злочину, особа злочинця. Так, В.П. Бахін і Б.Є. Лук'янчиков зазначають, що «це найбільш типовий набір криміналістично значущих ознак, які покликані забезпечити службову функцію криміналістичної характеристики. Однак, щодо окремих видів злочинів цей набір може видозмінюватися, тобто скорочуватись або розширятись» [7, с. 42].

О.Р. Росинська виокремлює такі елементи криміналістичної характеристики:

- а) характеристика типових способів учинення та приховання злочинів певного виду та інших обставин злочину;
- б) відомості про коло осіб, серед яких слід шукати злочинця;
- в) характеристика типового потерпілого;
- г) описання типових обставин, що сприяли або перешкоджали таким злочинам [8, с. 128].

Слід звернути увагу, що в зазначеному переліку відсутні відомості про те, на що завжди спрямовна злочинна дія або діяльність – це предмет посягання. Його характеристика має важливе значення для криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, з метою подальшого їх розкриття. Саме тому, на наш погляд, слушною є позиція інших науковців, які включають предмет посягання до структури криміналістичної характеристики злочинів.

З цього приводу імпонує позиція М.В. Салтевського, який до елементів криміналістичної характеристики злочинів запропонував відносити: 1) предмет безпосереднього посягання; 2) спосіб вчинення злочину в широкому розумінні; 3) типову обстановку – слідову картину в її широкій інтерпретації; 4) особистість злочинця [9, с. 364].

В.В. Тіщенко звертає увагу, що визначення складу елементів криміналістичної характеристики злочинів здійснюється на основі структури людської діяльності, яка включає суб'єкт, мету і мотиви, об'єкт (предмет), процес чи механізм (способи, знаряддя, засоби й ін.), результат [10, с. 60].

Найбільш вдалий перелік елементів криміналістичної характеристики запропонував В.Ю. Шепітько, до якого науковець відносить: 1) спосіб злочину; 2) місце і обстановку; 3) час вчинення злочину; 4) знаряддя і засоби вчинення злочину; 5) предмет злочинного посягання; 6) особистість потерпілого (жертви); 7) особистість злочинця; 8) типові сліди злочину [11, с. 156]. Дослідник намагається охопити більшість обставин, які характеризують злочин, а тому відбувається деталізація окремих його елементів. Увага акцентується на способі злочину, а також знаряддях і засобах його вчинення.

З цією позицією ми погоджуємось, адже у криміналістичній характеристиці корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, криміналістично значущою ознакою та системою сприятливих для розслідування даних, вважаємо відомості про особу потерпілого та особу злочинців, спосіб підготовки та вчинення злочину, час і місце вчинення злочину, предмет злочинного посягання, знаряддя вчиненого злочину та слідову картину.

Проаналізував погляди науковців щодо криміналістичної характеристики злочинів як наукової категорії, вважаємо за необхідне перейти до більш детального розгляду елементів криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми.

Найбільш значущими, на наш погляд, у структурі криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми, є типові властивості *особи злочинця*, оскільки саме вони визначають вибір підлітками обстановки і способу злочинної дії, предмета посягання, мотиви поведінки неповнолітнього як в момент вчинення злочину так і після цього.

Розкриваючи зміст поняття корисливо-насильницького злочинця, в тому числі неповнолітнього, Б.М. Головкін акцентує увагу на двох обов'язкових його складових - користолюбство і насильство, «походження» яких обумовлено певним набором рис особи, її властивостей, якостей та ін. Саме ці елементи визначають спрямованість особистості неповнолітнього корисливо-насильницького злочинця [12, с. 193]. Під особистістю неповнолітнього корисливо-насильницького злочинця, як зазначається у науковій літературі, слід розуміти сукупність соціально значущих властивостей і ознак суспільно небезпечної особи у віці від 14 до 18 років, обумовлених соціально-психологічними та морально-правовими дефектами її соціалізації, які виникають або посилюються під впливом особливостей фізичного, психологічного та морального розвитку людини в цьому віці, що призводить до виникнення користолюбства, задоволення якого в умовах конкретної життєвої ситуації відбувається протиправним насильницьким способом [13, с. 38].

У криміналістичній літературі прийнято виділяти декілька груп властивостей особистості: соціально-демографічні (стать, вік, соціальне становище, освіта, сімейний стан, наявність судимості та ін.), морально-психологічні (потреби, прагнення, захоплення, інтереси, світогляд підлітка) та біологічні. Будучи проаналізованими спільно з іншими групами ознак окремої особи, вони несуть в собі цінну інформацію, що має значення для складання узагальненого «портрета» особи злочинця.

За даними окремих досліджень, багато неповнолітніх (особи віком від 14 до 18 років) належать до різних видів ситуативних типів злочинців, які вчиняють злочин в силу сформованих обставин, ситуації, під впливом імпульсів. Невміння володіти своїми емоціями, контролювати почуття, оцінювати ситуацію, знаходити компроміси призводить до вчинення ними злочинів з ознаками особливої жорстокості, з заподіянням фізичної чи моральної шкоди. Зазначимо, що всі властивості особи неповнолітніх злочинців так чи

інакше знаходять відображення в їх поведінці, вчинках, стосунках з суспільством і конкретними людьми. Переважно суб'єктами корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми є, в основному, особи чоловічої статі. Більшість корисливо-насильницьких злочинів вчиняється неповнолітніми у віці від 17 до 18 років. Для даної вікової групи більш характерні грабежі й розбійні напади, хоча все частіше серед них почали зустрічатися випадки розбійних нападів, поєднаних з вбивствами, а іноді й вимаганнями. Серед 14-річних підлітків переважно більшість складають грабежі та вимагання, 15 і 16-річних - грабежі, 17-річних - розбої та грабежі. Інтелектуальний рівень неповнолітніх, які вчиняють корисливо-насильницькі злочини, порівняно невисокий, у більшості з них відсутній інтерес до навчання. Практично кожному другу сім'ю можна охарактеризувати як неблагополучну в плані можливостей нормальної соціалізації неповнолітнього; рівень матеріального достатку сімей низький або навіть дуже низький. Даний вид злочинності переважно має міський характер. Понад третини підлітків систематично вживають алкоголь або наркотики [13, с. 170]. Слід зазначити, що чим вища суспільна небезпека корисливо-насильницьких злочинів, тим частіше вони вчиняються організованою групою. Так, у групі вчиняють корисливо-насильницькі злочини 60-70% неповнолітніх. На момент утворення такі групи, як правило, не переслідують цілей вчинення злочинів та інших правопорушень, а створюються для неформального спілкування, спільного проведення дозвілля та ін. Ступінь організованості найменша в групах, що вчиняють грабежі. Ці групи хитливі, нерідко складаються тільки з неповнолітніх, або з неповнолітніх і осіб у віці 18-20 років, які, як правило, раніше не відбували покарань у вигляді позбавлення волі. Такі особи знайомляться у місцях спільного навчання, роботи, проживання, вільного проведення часу. Намір здійснити перший злочин з'являється раптово, як правило, під впливом зовнішніх обставин. Надалі такі групи після одного-двох злочинів розпадаються, або трансформуються в більш стійкі й організовані групи. Важливо відмітити, що кількість корисливо-насильницьких злочинів, вчинених групою осіб, має значну питому вагу і тенденцію до її збільшення.

Мета вчинення корисливо-насильницьких злочинів спрямована на заволодіння майном, що має для злочинців певну цінність і призначене для задоволення тих чи інших потреб.

До *предмета* посягання корисливо-насильницьких злочинів, вчинених групами неповнолітніх слід віднести насамперед гроші, а також речі і предмети, що мають вагомий грошовий еквівалент: золоті прикраси, мобільні телефони, планшети, автотранспорт, предмети одягу, годинники тощо. Разом з тим в силу віку і відсутності зрілого соціального

досвіду вони можуть не усвідомлювати цінності окремих предметів - хутряних виробів, модних аксесуарів, творів мистецтва. В той же час, нерідко предметом посягання стають продукти харчування, спиртні напої, а також малогабаритні предмети, що можуть бути швидко реалізовані.

Предмет злочинного посягання тісно пов'язаний з *місцем* його перебування, збереження (квартира, будинок, банк чи інша установа, підприємство, організація) і потерпілим – власником майна, що володіє майном чи відповідальним за зберігання майна, що викрадається. При постановці мети злочинцями оцінюються й аналізуються, насамперед, три названі елементи в їхньому взаємозв'язку: предмет посягання – місце його перебування – жертва. Якщо майно, що викрадається, знаходиться безпосередньо при потерпілому (гроші, ювелірні вироби, предмети одягу та ін.), у розрахунок беруться предмет посягання, жертва й обстановка.

Характер, кількість і обсяг викраденого майна в сукупності з умовами його зберігання, наявністю або відсутністю тих чи інших засобів, що охороняють його від злочинного посягання, істотно впливають на зміст підготовки до вчинення злочину та способу здійснення злочинних намірів, на вибір і особливості знарядь і засобів, що використовуються.

Серед основних елементів криміналістичної характеристики злочину домінуючу позицію займає *спосіб* його вчинення. Він охоплює систему взаємопов'язаних дій особи неповнолітнього злочинця, що вчиняються з певною послідовністю, із застосуванням різних знарядь і засобів, спрямованих на досягнення мети злочину [14, с. 35-38]. Так, С.М. Зав'ялов вважає, що центральне місце серед елементів криміналістичної характеристики займає спосіб вчинення злочину, а всі інші її елементи так чи інакше пов'язані з ним, хоча й такими, що мають самостійне значення [15, с. 12].

Для способу вчинення злочинів за участю неповнолітніх характерним є, перш за все, непрофесіоналізм їх дій. Зокрема: відсутність ретельної підготовки до вчинення злочину; непослідовність або відсутність логіки дій (наприклад, інколи обирається найскладніший шлях проникнення на об'єкт при ігноруванні найбільш реального шляху, простого та безпечного); відсутність заздалегідь обраних місць для приховування майна, набутого злочинним шляхом, і каналів його реалізації тощо. Після «успішного» вчинення злочину неповнолітні зазвичай вчинюють аналогічні злочини без якихось змін їх способу. Характерними діями неповнолітніх можна вважати факти безглузлого знищення або пошкодження майна на місці злочину, залишення нецензурних написів тощо. Корисливо-насильницькі злочини, що вчиняються неповнолітніми, часто є зухвалими, цинічними,

супроводжуються надмірною жорстокістю стосовно потерпілих (наприклад, нанесення великої кількості тілесних ушкоджень людині, навіть коли вона не чинить опору нападникам).

Одним з основних ознак способу вчинення корисливо-насильницьких злочинів неповнолітніми є їх груповий характер. Це обумовлено тим, що в суспільстві собі подібних у підлітка створюється відчуття свободи, з'являється можливість проявити себе на очах у друзів, що піднімає його самооцінку. Групові злочини неповнолітніх найбільш небезпечні за своїми наслідками, оскільки у кожного виникає бажання проявити себе, довести самому собі і оточуючим свою силу. Під час вчинення корисливо-насильницьких злочинів групи неповнолітніх, як правило, використовують відкритий підхід до потерпілого з вимогою у них речей і грошей, рідше підхід до потерпілого під певним приводом, після чого відбувається насильницьке вилучення цінностей та речей.

До типових слідів можна віднести залишені на місці злочину сліди рук та взуття, які мають невеликий розмір, характерний для підлітків; сліди застосування неякісних знарядь злочину та саморобної зброї, виготовлених за відсутності відповідних навичок; нецензурні написи; недопалки, пляшки з-під спиртного.

Час і місце вчинення злочинів. Абсолютна більшість корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми відбувається на вулиці, в парках, скверах, магазинах, на вокзалах і транспорті, в місцях відпочинку (кафе, нічні клуби, салони ігрових автоматів) та ін. Як правило, це район, де проживає неповнолітній, або місце, де він з групою підлітків звичайно проводить свій вільний час. Виключення з цього становили хіба що розбійні напади та грабежі з проникненням в житло та інші приміщення. Вибір часу вчинення злочинів підлітками також визначається особливостями їх життєвого розпорядку. Дозвілля підлітків в певному віці, навіть за умови їх виховання в неблагополучних сім'ях, знаходиться під контролем дорослих. Тому вони звичайно вчиняють злочини у час, вільний від навчання, роботи, однак у нічний - рідше.

Потерпілими від злочинів неповнолітніх нерідко є їх знайомі з числа однолітків або дітей молодшого віку - сусіди по будинку, подвір'ю, однокласники, учні молодших класів. Жертвами вуличних грабежів і розбоїв стають незнайомі люди, однак тут необхідно зазначити закономірні взаємозв'язки між властивостями жертви і особистістю неповнолітнього злочинця - потерпілими, як правило, є найменш захищені категорії громадян, які не можуть чинити опір, тобто самотні перехожі, жінки, літні люди, особи в стані алкогольного сп'яніння.

Потрібно відзначити, що при здійсненні вуличних злочинів (грабежів і розбійних нападів) питома вага потерпілих – це жінки, а при здійсненні нападів на банки, магазини, житлові будинки, автомашини – навпаки, чоловіки. Це пояснюється тим, що жінка поза будинком, приміщенням являє собою більш привабливий об'єкт для нападу за двома причинами: 1) менше шансів на те, що злочинцю дадуть відсіч, вчинять опір; 2) на жінці, як правило, більш дорогий одяг, є ювелірні вироби з золота, срібла і т.ін. Останнім часом частішими стали випадки нападів на дівчаток шкільного і дошкільного віку, які у зв'язку з наведеними обставинами стають жертвами нападів з боку як неповнолітніх, так і дорослих злочинців.

Що стосується вікової категорії потерпілих, то ними найчастіше стають пенсіонери. При цьому серед них можна виділити дві категорії потерпілих. Одна категорія складається з осіб досить заможних, які продовжують займатися трудовою, комерційною діяльністю (вирощування домашньої худоби і птахів, овочів, фруктів, займаються бджільництвом, виноробством і т.ін.), колекціонуванням і т. ін. Інша категорія потерпілих – самотні люди похилого віку, частіше жінки, які не ведуть активної трудової чи підприємницької діяльності, але користуються іноді репутацією забезпечених осіб, що раніше накопичили кошти, мають цінне майно і т.д. У результаті нападів на таких осіб злочинці заволодівають, як правило, невеликими сумами грошей, відкладеними такими потерпілими «на чорний день» або малоцінним майном. Хоча іноді злочинцям вдається викрасти у таких осіб і досить коштовні предмети.

Особливу категорію потерпілих складають іноземні громадяни. Більшість з них працюють, вчаться, займаються підприємництвом, купівлею-перепродажем валюти. Іноземні громадяни, що займаються в Україні бізнесом, стають об'єктом підвищеного інтересу для злочинців.

Поведінка потерпілих під час вчинення злочину характеризується по-різному. Так, досить часто потерпілі намагаються активно захищатися, чинити опір тим, хто нападає; можуть кликати на допомогу; переслідують злочинців; намагаються ухилитися від нападу, втекти; або не починають ніяких дій, які могли б стати на перешкоді злочинця. Такі різновиди поведінки потерпілих можна пояснити тим, що напади найчастіше відбуваються раптово, зненацька для жертви, нерідко чисельність тих, що нападають, перевершує кількість потерпілих, злочинці супроводжують напад насильством чи реальною погрозою його застосування, нерідко використовують вогнепальну і холодну зброю, а також інші засоби.

По-різному характеризується поведінка потерпілих після вчинення злочину. Більша частина потерпілих від корисливо-насильницьких злочинів звертається в правоохоронні органи відразу або через кілька годин після вчинення злочину. Іноді такі повідомлення надходять від громадян, яким стало відомо про напад від потерпілого чи вони були очевидцями, або від медичних працівників чи лікарень, куди були доставлені потерпілі. В останньому випадку потерпілі не звертаються безпосередньо в поліцію в зв'язку із серйозними травмами, шоківим станом і т. ін.

Лише незначна частина потерпілих звертається в поліцію через добу і більше. Причини затримки з подачею заяв вони пояснюють страхом перед погрозами злочинців, моральною пригніченістю і нерішучістю, думками про те, що злочинців все одно не знайдуть, а ходити на допити і брати участь у слідчих діях – тільки марна трата часу. Такі потерпілі приходять подавати заяву після того, як переборюють почуття страху, погоджуються з доводами рідних і близьких щодо необхідності і доцільності такого кроку для можливого затримання злочинця тощо. Нарешті, існує і така категорія потерпілих, які взагалі не звертаються з заявами в правоохоронні органи, що веде до латентності корисливо-насильницьких злочинів, до вчинення нових злочинів особами, вчасно не притягнутими до кримінальної відповідальності.

Важливо зазначити, що облік даних щодо потерпілого, виявлення ознак, що вказують на наявність і характер зв'язку між ним і злочинцем, дозволяють висунути версії стосовно кола підозрюваних осіб та інші обставини розслідуваного злочину.

Характеристика *обстановки* корисливо-насильницьких злочинів, учинених шляхом нападу. Більшість нападів відбувається в містах, рідше - у населених пунктах сільської місцевості і поза населеними пунктами. Це цілком зрозуміло, оскільки велика кількість людей, що проживають у містах, сама міська інфраструктура створюють більш сприятливі умови для вчинення і приховування злочинів.

У сільській місцевості зосереджена менша кількість грошових коштів, цінного майна. Ці обставини обумовлюють набагато меншу кількість корисливо-насильницьких злочинів у сільській місцевості, а також те, що більшість таких злочинів здійснюються не місцевими жителями, хоча, у той же час, відомості про об'єкти, що цікавлять злочинців, вони одержують від жителів даного населеного пункту або від колишніх його жителів чи від осіб, що тимчасово у ньому проживають.

Корисливо-насильницькі злочини, вчинені поза населеними пунктами, пов'язані з пересуванням потерпілого з одного населеного пункту в інший в зв'язку з особистими чи службовими діловими обставинами на якомусь виді транспорту (найчастіше

автомобільному) чи пішки. Неповнолітні, які нападають, в тих чи інших випадках заздалегідь володіють інформацією про наявні цінності, гроші у потерпілого, чи одержують тим чи іншим шляхом необхідну інформацію від нього самого: чують від нього про велику суму грошей при розмові з ним або бачать її у нього в гаманці і т.ін.

Місця вчинення нападів можна розділити на п'ять великих груп: 1) установи, підприємства, організації (банки, пункти обміну валют, магазини, офіси, адміністративні будинки і приміщення й ін.); 2) відкрита місцевість (парки, сквери, вулиці, дороги, лісопосадки й ін.); 3) територія, приміщення чи споруди, що прилягають або є частиною будинку (під'їзди, закриті двори, сходові площадки, ліфти); 4) транспорт (найчастіше особистий автотранспорт, у якому потерпілий може бути водієм чи пасажиром); 5) житлові будинки і квартири.

За даними дослідження, проведеного Г. А. Чорним, розбійні напади, вчинені з проникненням у житло в залежності від виду останніх, розподілялися наступним чином: приватні будинки – 22,5%, квартири – 73,5%, кімнати в готелях і гуртожитках – 2%, дачні будівлі – 2% [16, с. 7]. При виборі місця вчинення нападу злочинці віддають перевагу будинкам, розташованим на окраїні населених пунктів, об'єктам без охорони чи необладнаних сигналізацією, безлюдним місцям тощо.

При нападах на житлові будинки, квартири в ряді випадків денний час також розцінюється злочинцями як сприятливий, оскільки там можуть бути відсутні дорослі, працюючі мешканці, а в будинку залишаються люди похилого віку і діти.

Таким чином, час доби і характер місця, де знаходиться об'єкт посягання, істотно впливають на вибір моменту вчинення нападу. Неповнолітні злочинці прагнуть вчинити напад раптово (зненацька) для потерпілого, стрімко, затрачуючи на нього мінімальну кількість часу.

Потрібно відзначити, що непередбачені обставини, що виникають на місці злочину, призводять до непродуманих дій неповнолітніх, появи додаткових слідів та інших доказів на місці події і поблизу нього, на які злочинці або не звертають своєї уваги, або через складність обстановки не встигають їх знищити [17, с. 46-47].

Враховуючи викладене, характерними джерелами доказів у провадженнях про корисливо-насильницькі злочини неповнолітніх є: показання потерпілих, свідків, учасників нападу; обстановка місця проживання учасників нападу, місць його підготовки і самого нападу; місце приховування викраденого і знарядь злочину; транспортні засоби, які були використані при здійсненні нападу; висновки криміналістичних і судово-медичних експертиз; зброя й інші знаряддя злочину; викрадене майно; сліди фізичного чи

іншого впливу на потерпілого, його одяг; сліди рук, взуття учасників злочину, знарядь та засобів, що застосовувалися, залишені на підлозі, ґрунті, на предметах обстановки, викраденому майні; забуті чи загублені предмети, речі, документи, які вказують на особистість злочинців.

Висновки. Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що криміналістична характеристика злочинів, за своєю суттю, являє собою певну наукову абстракцію, яка виконує методологічну функцію узагальнення й аналізу практики розкриття певних груп або видів злочинів. В свою чергу, криміналістична характеристика сприяє розробці окремих методик; побудові типових програм і моделей розслідування злочинів; визначенню напрямку розслідування конкретного злочину.

Таким чином, вивчення слідчими структурно-змістовних елементів криміналістичної характеристики корисливо-насильницьких злочинів, що вчиняються неповнолітніми має не тільки теоретичне значення, але й завжди повинно застосовуватись в практичній діяльності під час досудового розслідування.

Список використаної літератури:

1. Колесниченко А. Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09. Харьков, 1967. – 38 с.
2. Колесниченко А. Н., Коновалова В. Е. Криминалистическая характеристика преступлений: учеб. пособие. Харьков, 1985. – 92 с.
3. Криминалистика: учеб. для вузов / под ред. Заслуженного деятеля науки Российской Федерации, проф. Р.С. Белкина. М.: Издательство НОРМА. 2000. – 688 с.
4. Лук'янчиков Є.Д. Деякі питання побудови характеристик злочинів. Часопис Донецького державного університету внутрішніх справ. № 2. 2002. – С.61.
5. Біленчук П.Д., Лисиченко В.К., Клименко Н.І. Криміналістика. Підручник. 2-е вид., випр. і доп. К. Атіка, 2001. – 544 с.
6. Сергеев Л.А. Расследование и предупреждение хищений, совершаемых при производстве строительных работ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. М., 1966. – 16 с.
7. Бахін В., Лук'янчиков Є. Склад і призначення криміналістичної характеристики злочинів. Правничий часопис донецького університету. 2000. № 1 (4). – С. 39–43.
8. Россинская Е.Р. Криминалистика. Вопросы и ответы: учеб. пособие для вузов М. ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 351 с.

9. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. К. Кондор, 2006. - 588 с.
10. Тищенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. О. Фенікс, 2007. – 260 с.
11. Шепитько В.Ю. Криміналістика: курс лекцій. Х. Одиссей, 2005. – 368 с.
12. Головкін Б.М. Корислива насильницька злочинність: феномен, детермінація, запобігання: монографія.Х. Право, 2011. – 432 с.
13. Голина В.В. Криминологическая характеристика личности несовершеннолетнего корыстно-насильственного преступника в Украине : монографія / В.В. Голина, М.О. Маршуба. – Харьков : Право, 2014. – 280 с.
14. Гора І. Поняття, спосіб вчинення злочину та його значення в розкритті та розслідуванні. Закон и жизнь. № 9. Кишинев, 2012.– С. 35–38.
15. Зав'ялов С.М. Спосіб вчинення злочину: сучасні проблеми вивчення та використання у боротьбі зі злочинністю: автореф. дис. ... канд.юрид.наук. 12.00.09. К., 2005. – 19 с.
16. Чорний Г. О. Методика розслідування розбоїв з проникненням у житло: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Харків, 1998. – 17 с.
17. Тищенко В. В. Обстановка вчинення корисливо-насильницьких злочинів як елемент їх криміналістичної характеристики. Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. №2. Одеса, 2000. – С. 46-47.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Федосова Олена Валеріївна - кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності Харківського національного університету внутрішніх справ

elvafedosova@gmail.com